

Các mô hình tương tác nhà nước, thị trường và xã hội trong quản lý và phát triển kinh tế - xã hội trên thế giới

📍 PGS, TS. VŨ VĂN HÀ

Đại học Đại Nam

● NGÀY NHẬN BÀI: 00/00/2022 ● NGÀY GỬI PHẢN BIỆN:

● NGÀY DUYỆT ĐĂNG:

Tóm tắt: Quan hệ nhà nước, thị trường và xã hội là mối quan hệ cơ bản, phổ biến trong nền kinh tế thị trường. Sự tương tác, ràng buộc lẫn nhau giữa ba thành tố xuất phát từ vai trò, chức năng của mỗi thành tố cũng như từ thế mạnh và những hạn chế vốn có của mình. Trên thế giới đã tồn tại các mô hình tương tác nhà nước, thị trường và xã hội khác nhau, xuất phát từ việc nhấn đến vai trò của mỗi thành tố trong các giai đoạn phát triển. Bài viết tập trung giới thiệu, phân tích ba mô hình tương tác cơ bản giữa nhà nước, thị trường và xã hội trong quản lý và phát triển nền kinh tế - xã hội trên thế giới.

Từ khóa:

1. TÍNH TẤT YẾU QUAN HỆ NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI TRONG NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG

Bản thân nhà nước, thị trường và xã hội xuất hiện và phát triển gắn liền với sự phát triển của lực lượng sản xuất và phân công lao động xã hội. Mỗi thành tố đều có chức năng, vai trò của mình, cùng hướng đến thúc đẩy sự phát triển chung của xã hội. Sự đồng hướng này, tự thân nó tạo ra cơ sở gắn kết, phối hợp giữa các thành tố. Hơn nữa, bản thân mỗi thành tố không thể hoàn thành tốt các chức năng, do bên cạnh những lợi thế, những điểm mạnh,

vẫn có những hạn chế, điểm yếu khó tự khắc phục, cần sự giám sát, bổ sung, phối hợp của các thành tố khác trong quá trình thực hiện các chức năng, vai trò của mình. Nói cách khác chính những điểm mạnh và hạn chế của nhà nước, thị trường và xã hội cùng yêu cầu thực thi tốt chức năng, vai trò của nhà nước, thị trường và xã hội là cơ sở khách quan gắn kết mối quan hệ tương tác giữa các thành tố.

Trong lý thuyết kinh tế đã tồn tại các trường phái khác nhau, từ nhấn mạnh vai trò thị trường, đến nhấn mạnh vai trò nhà nước hay nhấn đến sự cần thiết của cả nhà

TRONG QUAN HỆ NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI, NẾU NHƯ TRƯỚC ĐÂY NGƯỜI TA THƯỜNG CHÚ Ý NHÀ NƯỚC NHIỀU HAY ÍT, THỊ TRƯỜNG MẠNH HAY YẾU, HẠN CHẾ XÃ HỘI HAY MỞ RỘNG, THÌ NAY, VẤN ĐỀ LÀ THỊ TRƯỜNG, NHÀ NƯỚC HAY XÃ HỘI THỰC HIỆN LÀ HỢP LÝ, LÀ HIỆU QUẢ TRONG TIẾN TRÌNH PHÁT TRIỂN CỦA NỀN SẢN XUẤT Ở MỖI QUỐC GIA, HAY Ở MỖI THỜI ĐOẠN PHÁT TRIỂN. CỐT LÕI VẤN ĐỀ LÀ Ở CHỖ CHẾ ĐỊNH MỐI QUAN HỆ NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI ĐỂ CÁC THỰC THỂ KHÔNG KÌM CHẾ, HẠN CHẾ NHAU, MÀ ĐỂ CHÚNG CÓ THỂ PHÁT HUY VAI TRÒ MỘT CÁCH HIỆU QUẢ NHẤT.

nước và thị trường trong nền kinh tế hỗn hợp. Bên cạnh đó, trong các nền kinh tế thị trường phát triển, vai trò xã hội cũng ngày được quan tâm trong việc bổ khuyết và giám sát cả thị trường và nhà nước, thậm chí sau sự thất bại của ‘đồng thuận Washington’ không ít nền kinh tế chủ trương giảm thị trường, đẩy mạnh xã hội.

Tuy nhiên, không có ngưỡng chung cho việc xử lý mối quan hệ này, mà ở mỗi nền kinh tế, mức độ tham gia của nhà nước hay mức độ quyết định của thị trường và vai trò tham gia của xã hội là rất đa dạng, tùy thuộc vào trình độ phát triển lực lượng sản xuất, quan niệm về mô hình vận hành, tập quán truyền thống văn hóa... Ngay trong bản thân mỗi nền kinh tế, trong mỗi giai đoạn phát triển khác nhau, cũng đều có sự điều chỉnh trong sự can thiệp của nhà nước vào thị trường, trong mối quan hệ của nhà nước với xã hội và tương quan giữa xã hội và thị trường.

Trong quan hệ nhà nước, thị trường và xã hội, nếu như trước đây người ta thường chú ý nhà nước nhiều hay ít, thị trường mạnh hay yếu, hạn chế xã hội hay mở rộng, thì nay, vấn đề là thị trường, nhà nước hay xã hội thực hiện là hợp lý, là hiệu quả trong tiến trình phát triển của nền sản xuất ở mỗi quốc gia, hay ở mỗi thời đoạn phát triển. Cốt lõi vấn đề là ở chỗ chế định mối quan

hệ nhà nước, thị trường và xã hội để các thực thể không kìm chế, hạn chế nhau, mà để chúng có thể phát huy vai trò một cách hiệu quả nhất.

Mỗi thực thể đều có vị trí, vai trò, chức năng khác nhau trong quá trình phát triển nền kinh tế thị trường, đồng thời vị trí, vai trò của các thực thể cũng có biến đổi cùng với sự biến đổi của mỗi thực thể trong các giai đoạn của kinh tế thị trường. Nhà nước, thị trường và xã hội nảy sinh và phát triển là kết quả phát triển tất yếu của sự phát triển xã hội loài người. Vấn đề không phải ở chỗ chúng tồn tại hay không mà là ở chỗ định hình thể chế phù hợp với mỗi giai đoạn trong tiến trình phát triển của kinh tế thị trường.

Quan hệ nhà nước, thị trường và xã hội là quan hệ tương tác hỗ trợ, ràng buộc và thúc đẩy nhau. Không thể phát triển nhanh, bền vững khi mỗi thực thể không thể phát huy năng lực trong thực hiện chức năng của mình. Một thể chế tạo ra hợp lực giữa các thực thể khi thể chế mở ra điều kiện cho việc tạo ra lợi ích và bảo đảm lợi ích cho các thực thể, tức là bảo đảm lợi ích nhà nước, doanh nghiệp và xã hội/người dân.

Trong xử lý mối quan hệ này, nội dung quan trọng trước hết là xác định phù hợp chức năng, vai trò của mỗi thực thể trong nền kinh tế. Điều thứ hai là phải định hình

được cơ chế tác động lẫn nhau trong tương tác hai chiều cũng như tương tác đa chiều, từ đó thể chế hóa các chức năng, nhiệm vụ và hình thành các thiết chế để điều phối.

2. TƯƠNG QUAN NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI TRONG MÔ HÌNH KINH TẾ THỊ TRƯỜNG TỰ DO MỸ

Ngay từ thời lập quốc, người Mỹ đã e ngại quyền lực quá mức của nhà nước và họ luôn tìm cách hạn chế uy quyền của nhà nước đối với cá nhân - bao gồm cả vai trò của nhà nước trong lĩnh vực kinh tế. Người Mỹ nhìn chung đều tin rằng một nền kinh tế được đặc trưng bởi sở hữu tư nhân dường như hoạt động hiệu quả hơn so với nền kinh tế đặc trưng bởi sở hữu nhà nước.

Trong lịch sử, chính sách kinh tế của nhà nước Mỹ đối với thị trường được tóm tắt bằng một thuật ngữ tiếng Pháp “laissez-faire” (hãy để mặc nó). Nhiều nhà nghiên cứu cho rằng, mô hình kinh tế thị trường tự do của Mỹ là mô hình mà chủ nghĩa tự do kinh doanh và tình trạng không tin tưởng vào nhà nước của các công dân, tổ chức kinh tế đã ảnh hưởng đến việc hình thành vai trò kinh tế của nhà nước Mỹ trong xã hội. Với phương châm “Nhà nước tốt nhất khi nó cai quản ít nhất” trong mô hình này, vai trò, chức năng quản lý kinh tế-xã hội của nhà nước bị giới hạn bởi pháp luật do nhà nước Mỹ đề ra chỉ nhằm chủ yếu vào việc duy trì một sự cạnh tranh mạnh mẽ trong kinh tế. Trong khi đó, thị trường với cơ chế của nó hầu như thống trị hoàn toàn các lĩnh vực hoạt động kinh tế-xã hội.

Thực tế ở Mỹ cho thấy, tuy nhà nước ít can thiệp thông qua trợ cấp và tín dụng, nhưng lại thường sử dụng các chính sách ưu đãi về thuế khoá, đặc biệt là giảm thuế

lợi tức. Để giúp đỡ các ngành công nghiệp thích nghi với điều kiện phát triển kinh tế, nhà nước không chỉ tiêu thêm mà giảm các khoản thu ngân sách. Bằng cách sử dụng chủ yếu các công cụ giảm thuế doanh nghiệp và đặc biệt là thuế lợi tức, nhà nước đã tạo điều kiện thuận lợi cho những doanh nghiệp nào biết cách thích nghi tốt hơn với thị trường. Các hoạt động điều tiết của nhà nước Mỹ trong thực tế là hướng đến các mục đích cơ bản: *Thứ nhất, giúp ổn định và tăng trưởng; Thứ hai, giúp điều tiết và kiểm soát; Thứ ba, cung cấp các dịch vụ trực tiếp; Thứ tư, hỗ trợ trực tiếp thông qua cung cấp nhiều hình thức trợ giúp cho các doanh nghiệp và cá nhân.* Bên cạnh đó, nhà nước cũng tham gia can thiệp trực tiếp vào nền kinh tế, trực tiếp điều hành một số doanh nghiệp nhất định như trong các hoạt động về tư pháp, giáo dục (mặc dù có rất nhiều trường học và trung tâm đào tạo tư nhân), hệ thống giao thông, báo cáo thống kê xã hội và an ninh quốc phòng. Hơn nữa, nhà nước cũng thường được yêu cầu can thiệp vào nền kinh tế để điều chỉnh những tình huống mà ở đó hệ thống giá cả không hoạt động. Nhà nước cũng giải quyết những vấn đề nằm ngoài phạm vi của các lực lượng thị trường.

Trong mô hình kinh tế thị trường tự do ở Mỹ, các tổ chức xã hội (hội, hiệp hội) khá phong phú, đa dạng, có tác động mạnh đến các chính sách của nhà nước, có vai trò nhất định tham gia và giám sát hoạt động của quyền lực nhà nước. Đồng thời, các tổ chức xã hội còn tham gia vào vận động bầu cử, ủng hộ các đảng phái, các ứng cử viên tự do bằng nhiều cách thức khác nhau nhằm gây ảnh hưởng đến quá trình chính trị. Các tổ chức xã hội là công cụ đặc lực giúp người dân tham gia quản lý xã hội, đóng vai trò

quan trọng trong việc bảo vệ tự do cá nhân, quyền dân chủ trước sự can thiệp của quyền lực nhà nước. Tổ chức phi lợi nhuận, phi đảng phái, hoạt động bảo vệ quyền lợi của các nhóm công dân, tiến hành các hoạt động tham gia chống tiêu cực trong xã hội. Trong nền kinh tế Mỹ, các cá nhân, hiệp hội còn tham gia giúp định hướng nền kinh tế không chỉ thông qua các lựa chọn khi họ là người tiêu dùng, mà còn thông qua các lá phiếu lựa chọn các quan chức tham gia quá trình soạn thảo ra chính sách kinh tế.

Ngày nay, Mỹ được coi là có một nền kinh tế hỗn hợp, bởi vì cả thị trường với các doanh nghiệp sở hữu tư nhân tự do kinh doanh và nhà nước Mỹ với chức năng quản lý kinh tế (định ra thể chế kinh tế; điều hành, thực thi thể chế kinh tế; xử lý xử các vi phạm thể chế kinh tế), cùng với các tổ chức xã hội (tham gia giám sát, góp phần hình thành các chính sách, khắc phục hạn chế thị trường, đều đóng những vai trò quan trọng. Mặc dù sự hoài nghi về chức năng quản lý kinh tế của nhà nước đã ăn sâu vào tâm thức người dân Mỹ, nhưng bản thân nhiều người trong số họ lại đặt lòng tin vào nhà nước khi mà thị trường tự do đang đưa đến những thảm họa về môi trường, bỏ mặc nhiều người nghèo, người thất học trong tình trạng thất nghiệp, không nhà cửa. Nhiều người dân Mỹ cũng cho rằng không có thị trường tự do nếu quan niệm thị trường tự do là thị trường không có sự can thiệp của nhà nước, bởi vì tất cả các thị trường hợp pháp đều được thiết lập theo pháp luật do nhà nước ban hành. Chỉ có thị trường chợ đen là không có sự can thiệp của nhà nước, vì chúng tồn tại bên ngoài quyền lực nhà nước và bị kiểm soát bằng bạo lực, bị làm rối loạn bởi chính bạo lực.

3. TƯƠNG TÁC NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI TRONG MÔ HÌNH KINH TẾ THỊ TRƯỜNG XÃ HỘI BẮC ÂU

Trong nền kinh tế thị trường xã hội, không chỉ vai trò nhà nước được chú ý trong tạo lập môi trường kinh doanh và bảo đảm phúc lợi cho con người, mà vai trò của thị trường và xã hội cũng rất quan trọng, được chú ý, phát huy trong khai thác các nguồn lực cho tăng trưởng. Chính sự kết hợp này đã thúc đẩy sự phát triển của các quốc gia Bắc Âu như Thụy Điển, Đan Mạch, Phần Lan...

Trong các mô hình phát triển của châu Âu, mô hình kinh tế thị trường xã hội Bắc Âu nhấn mạnh nhiều nhất đến vai trò của nhà nước. Nhà nước thực hiện bảo đảm phúc lợi cao cho người dân. Ở mô hình này, vai trò của nhà nước gắn kết chặt chẽ với mức độ, phạm vi đáp ứng của các dịch vụ xã hội, bảo đảm an sinh xã hội từ giáo dục, y tế, phúc lợi được phân bổ rộng rãi, nghĩa là mọi người dân đều được bảo đảm các lợi ích và dịch vụ an sinh xã hội cơ bản với mức giá hợp lý và miễn phí.

Nền kinh tế thị trường xã hội được xây dựng dựa trên cơ sở sáng kiến của các cá nhân và sự cạnh tranh có hiệu quả. Do đó, nhà nước chỉ can thiệp vào những nơi mà quá trình kinh tế không có hiệu quả và thực hiện chức năng duy trì, bảo vệ, định hướng cho các hoạt động cạnh tranh có hiệu quả tối ưu. Song, sự can thiệp của nhà nước vào nền kinh tế phải tuân theo 2 nguyên tắc²: nguyên tắc hỗ trợ và nguyên tắc tương hợp. Theo nguyên tắc hỗ trợ, nhà nước hướng tới khơi dậy và bảo vệ các nhân tố của thị trường như: duy trì cạnh tranh tự do, kích thích sự phát triển các doanh nghiệp tư

nhân, bảo đảm cho họ một hành lang pháp lý chắc chắn để họ tự sản xuất, kinh doanh độc lập và thực hiện một chính sách thị trường mở. Quan trọng hơn, nhà nước phải bảo đảm sự ổn định hệ thống tài chính-tiền tệ trên cơ sở duy trì chế độ sở hữu tư nhân và gìn giữ trật tự an ninh và công bằng xã hội. *Nguyên tắc tương hợp* chính là nguyên tắc làm cơ sở để nhà nước hoạch định các chính sách phát triển kinh tế phù hợp với sự vận động của các quy luật kinh tế trong nền kinh tế thị trường; đồng thời, vẫn phải bảo đảm được các mục tiêu kinh tế-xã hội đặt ra.

Nếu như trong nền kinh tế thị trường tự do, các nhân tố thị trường chiếm ưu thế và phát huy tác dụng, bất chấp các hệ quả xấu mà nó mang lại cho xã hội, thì trong nền kinh tế thị trường xã hội, bên cạnh nhà nước, yếu tố xã hội tham gia mạnh mẽ vào quá trình giám sát, “cản chỉnh” sự lệch lạc của thị trường.

Nó biểu hiện ở chỗ: (1) Tham gia nâng cao mức sống của các nhóm dân cư có mức thu nhập thấp nhất; (2) Góp phần bảo vệ tất cả các thành viên của xã hội chống lại những khó khăn về kinh tế và về xã hội do những rủi ro của cuộc sống gây nên; (3) Nhà nước quan tâm đặc biệt đến quyền và lợi ích của những nhóm người lao động - tầng lớp đông đảo nhất trong xã hội, trước hết đó là quyền có việc làm, quyền được hưởng trợ cấp thất nghiệp, quyền được hưởng các dịch vụ và phúc lợi xã hội một cách tối thiểu; (4) Các phong trào xã hội đặt ra yêu cầu về sự phát triển an toàn của thị trường, doanh nghiệp với đời sống người dân...

Các nước Bắc Âu như Thụy Điển, Na Uy, Đan Mạch, Aixolen, Phần Lan đều là những

NẾU NHƯ TRONG NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG TỰ DO, CÁC NHÂN TỐ THỊ TRƯỜNG CHIẾM ƯU THẾ VÀ PHÁT HUY TÁC DỤNG, BẤT CHẤP CÁC HỆ QUẢ XẤU MÀ NÓ MANG LẠI CHO XÃ HỘI, THÌ TRONG NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG XÃ HỘI, BÊN CẠNH NHÀ NƯỚC, YẾU TỐ XÃ HỘI THAM GIA MẠNH MẼ VÀO QUÁ TRÌNH GIÁM SÁT, “CẢN CHỈNH” SỰ LỆCH LẠC CỦA THỊ TRƯỜNG.

nước phát triển. Ngoài tự do, dân chủ, các quốc gia trên đều đề cao tính công khai, minh bạch hoạt động quyền lực nhà nước và coi trọng phát triển các tổ chức xã hội. Đặc biệt, Thụy Điển, được coi là mô hình mẫu về nhà nước phúc lợi xã hội. Hệ thống chính trị của Thụy Điển tạo điều kiện để các lực lượng xã hội tích cực tham gia các hội, hiệp hội, thông qua đó tác động, ảnh hưởng trực tiếp đến quá trình chính trị của quốc gia. Các tổ chức xã hội như: phong trào quần chúng, các tổ chức lợi ích và hiệp hội có vai trò bổ sung và đóng góp quan trọng vào quan điểm của chính phủ, được coi như trường học cho dân chủ và quyền công dân và là công cụ để huy động chính trị, chia sẻ trách nhiệm xã hội với nhà nước. Gần đây, nhà nước Thụy Điển đã gia tăng công nhận vai trò chính trị và xã hội của các tổ chức xã hội, đặc biệt là vai trò vận động xã hội (thúc đẩy lợi ích thành viên, vận động hành lang, tuyên truyền, tuần hành và tạo dựng hệ tư tưởng, đóng góp vào cung cấp dịch vụ phúc lợi...).

Tuy nhiên trong quá trình giải quyết quan hệ Nhà nước, thị trường và xã hội theo hướng chú trọng vai trò điều tiết thu nhập của nhà nước cũng đã và đang đặt ra

những thách thức với các quốc gia Bắc Âu. *Một là*, thiếu hụt nguồn lao động có chuyên môn cao; *hai là*, cạnh tranh toàn cầu gia tăng, tạo sức ép với doanh nghiệp; *ba là*, dân số già hóa nhanh, tỷ lệ thất nghiệp cao; *bốn là*, tình trạng nhập cư gia tăng, tạo áp lực cho ngân sách nhà nước. Chính vì vậy trong mô hình tương tác này, nhà nước đã và đang có những điều chỉnh nhằm giảm gánh nặng ngân sách nhà nước trong bảo đảm các mục tiêu xã hội, thông qua tạo lập các cơ chế chính sách để thị trường và xã hội tham gia tích cực hơn, khắc phục tâm lý dựa vào phúc lợi cao từ nhà nước.

4. TƯƠNG QUAN NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI TRONG MÔ HÌNH KINH TẾ THỊ TRƯỜNG XÃ HỘI CHỦ NGHĨA TRUNG QUỐC

Trong cơ chế kế hoạch hóa tập trung bao cấp, các cơ quan nhà nước đã bao biện các công việc quản lý từ hoạt động kinh tế đến các hoạt động sinh hoạt của cá nhân. Trong mô hình kinh tế này không thừa nhận sự tồn tại và vai trò của thị trường. Các tổ chức xã hội đều được hành chính hóa, vai trò cũng có mức độ.

Cùng với quá trình cải cách, mô hình tương tác nhà nước, thị trường và xã hội ở Trung Quốc đã có sự thay đổi. Những chức năng kinh doanh đã trả lại cho các tổ chức doanh nghiệp thực hiện. Tại Kỳ họp thứ 3 Đại hội XVIII Đảng Cộng sản Trung Quốc đã thông qua Nghị quyết, nêu quan điểm mới về vai trò của thị trường: thị trường *đóng vai trò quyết định* trong phân bổ nguồn lực (trước đây chỉ đóng vai trò cơ sở) và đến Đại hội XIX đã chỉ rõ, bước vào thời đại mới, Trung Quốc phải bám sát yêu cầu “xây

dựng thể chế kinh tế với cơ chế thị trường hiệu quả, các chủ thể vi mô năng động điều tiết vĩ mô hợp lý”, tiếp tục tập trung vào điều chỉnh hợp lý mối quan hệ giữa nhà nước và thị trường. Vừa cần thị trường hiệu quả, lại cần chính quyền hành động, phát huy thật tốt lợi thế của bàn tay hữu hình và bàn tay vô hình. Thị trường hiệu quả chính là mục tiêu quan trọng của nhà nước hành động và nhà nước hành động thông qua các công cụ, thực hiện chức năng của mình chính là bảo đảm quan trọng để cơ chế thị trường phát huy hiệu quả và bổ khuyết cho thị trường. Như vậy giữa nhà nước và thị trường có sự thống nhất hữu cơ. Đại hội XIX cũng khẳng định: cải cách thể chế kinh tế phải lấy hoàn thiện thể chế về quyền tài sản và phân bổ các yếu tố theo hướng thị trường làm trọng tâm.

Trong mối quan hệ với thị trường và xã hội, nhà nước tập trung vào những chức năng mang tính vĩ mô như xác định chính sách và chiến lược phát triển kinh tế - xã hội. Trên cơ sở nhận thức sâu sắc các quy luật xã hội, các quan hệ kinh tế - xã hội ở phạm vi toàn quốc và quan hệ quốc tế, nhà nước nêu ra những mục tiêu, quan điểm và các chính sách phát triển. Sau đó các ban ngành sẽ thể chế hóa chính sách, chiến lược bằng các luật và các văn bản pháp quy. Các tổ chức xã hội hoạt động theo sự hướng dẫn của các cơ quan làm chức năng quản lý nhà nước về xã hội. Nhà nước thực hiện chức năng giám sát các hoạt động của doanh nghiệp và các tổ chức xã hội. Các cơ quan ban ngành trong hệ thống chính trị đều tham dự vào hoạt động quản lý sự phát triển kinh tế - xã hội. Theo quy định của Bộ Luật dân sự năm 1989, các tổ chức xã hội không được hoạt động kiểm lời.

THỰC TIỄN LỊCH SỬ CŨNG CHO THẤY, SỰ THẤT BẠI CỦA KHÔNG ÍT NỀN KINH TẾ LÀ DO TUYỆT ĐỐI HÓA VAI TRÒ NHÀ NƯỚC HOẶC TUYỆT ĐỐI HÓA VAI TRÒ THỊ TRƯỜNG HAY BỎ QUA VAI TRÒ XÃ HỘI. MÔ HÌNH CHUNG CÓ TÍNH PHỔ BIẾN HIỆN NAY LÀ PHÁT TRIỂN NỀN KINH TẾ HỖN HỢP MÀ Ở ĐÓ VAI TRÒ NHÀ NƯỚC, VAI TRÒ THỊ TRƯỜNG VÀ VAI TRÒ XÃ HỘI ĐỀU ĐƯỢC PHÁT HUY, GIÁM SÁT, HỖ TRỢ, BỔ KHUYẾT CHO NHAU.

Để thực hiện đổi mới quản lý phát triển kinh tế - xã hội, cơ cấu của nhà nước cũng đã thay đổi, trong đó có sự phân công rõ, theo hướng giảm chức năng và quyền hạn của nhà nước, hình thành một cơ chế hợp tác giữa nhà nước với thị trường và các tổ chức xã hội. Những việc nào nhà nước làm tốt thì để nhà nước làm, những việc mà thị trường hay tổ chức xã hội làm tốt thì để thị trường và tổ chức xã hội làm. Trên thực tế các hoạt động dịch vụ công được xã hội hóa ở một mức độ nhất định. Bên cạnh nhà nước gia tăng đầu tư và định hướng để nâng cao hoạt động dịch vụ công, các tổ chức xã hội cũng đã tham gia cung cấp các dịch vụ. Chính sự tham gia của các tổ chức xã hội trong cung cấp dịch vụ đã xóa bỏ được độc quyền trong lĩnh vực này, đồng thời nâng cao chất lượng và hiệu quả các dịch vụ.

Trong quá trình cải cách giảm sự tập trung vào nhà nước, Trung Quốc đã chú ý xây dựng các đơn vị cơ sở, phát huy vai trò của các tổ chức xã hội trong tham gia quản lý dân cư và các hoạt động công ích. Đây chính là định hướng cải cách, điều chỉnh lớn trong quản lý sự phát triển kinh tế-xã hội ở Trung Quốc, nhằm gia tăng vai trò thị trường và xã hội. Báo cáo chính trị tại Đại hội Đảng Cộng sản Trung Quốc lần thứ XVII khẳng định phải: “Phát huy tác dụng tích cực của các tổ chức xã hội trên cơ sở mở rộng sự tham gia của quần chúng, phản

ánh các khiếu nại của quần chúng, tăng cường chức năng tự trị xã hội”. Sau đại hội, mối quan hệ giữa đảng và nhà nước với các tổ chức xã hội có sự chuyển biến từ kiểm soát sang hỗ trợ đào tạo cán bộ và khuyến khích các tổ chức xã hội hoạt động. Trong Đề cương Kế hoạch 5 năm lần thứ XII lần đầu tiên chính thức nêu ra yêu cầu phải “tăng cường xây dựng các tổ chức xã hội” – đây là một chuyển biến thực sự, quan trọng. Chính quyền nhà nước các cấp đã tăng tài trợ cho các tổ chức xã hội và chuyển giao cho họ thực hiện một số dịch vụ xã hội. Các nguồn tài trợ từ trong dân cho các tổ chức xã hội cũng tăng dần. Tuy vậy, nhìn chung nguồn lực của các tổ chức này vẫn còn yếu và rất hạn chế.

Ở Trung Quốc mỗi tổ chức xã hội ra đời đều có tôn chỉ, mục đích và điều lệ hoạt động. Dù hình thức rất đa dạng nhưng đều nhằm ba mục tiêu là: 1- Tham gia quản lý xã hội; 2- Tham gia các hoạt động dịch vụ công; 3- Tham gia đáp ứng các nhu cầu của các nhóm dân cư đặc thù. Hiện nay ở Trung Quốc số liệu về các tổ chức xã hội có sự khác nhau khá lớn, do có quan niệm khác nhau trong tiêu chí thống kê về tổ chức xã hội, song nhìn chung, dù theo cách tính nào cũng đều cho thấy số các tổ chức xã hội có sự gia tăng mạnh.

Vấn đề đáng chú ý là, các tổ chức xã hội ở Trung Quốc tuy có phát triển, nhưng cho

TRONG QUAN HỆ TƯƠNG TÁC VỚI THỊ TRƯỜNG, CÁC TỔ CHỨC XÃ HỘI Ở TRUNG QUỐC THAM GIA CUNG CẤP CÁC DỊCH VỤ CÔNG VÀ GÓP PHẦN QUẢN LÝ XÃ HỘI. ĐÂY LÀ CÁC TỔ CHỨC PHI CHÍNH PHỦ VÀ PHI LỢI NHUẬN. VỚI HOẠT ĐỘNG CỦA MÌNH, CÁC TỔ CHỨC XÃ HỘI GÓP PHẦN QUAN TRỌNG VÀO BẢO ĐẢM AN SINH XÃ HỘI, BẢO ĐẢM LỢI ÍCH CÁC NHÓM DÂN CƯ KHÁC NHAU, NHẤT LÀ VỚI CÁC NHÓM DÂN CƯ ĐẶC THÙ, THƯỜNG BỊ YẾU THẾ TRONG QUÁ TRÌNH PHÁT TRIỂN CỦA NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG

đến nay vẫn chưa thoát khỏi hoàn toàn cái bóng của nhà nước. Tuy các tổ chức xã hội không phải là những đơn vị hoạt động hành chính và không phải là tổ chức đối lập với nhà nước, nhưng để hoạt động, các tổ chức xã hội phải được sự bảo lãnh hoặc chịu sự quản lý của một cơ quan hành chính nào đó. Như vậy trong quan hệ với nhà nước các tổ chức xã hội ở Trung Quốc mang tính đồng thuận cao. Tuy nhiên, đây cũng là điều hạn chế sự phát triển của các tổ chức xã hội. Các tổ chức xã hội ở Trung Quốc cùng với tham gia cung cấp dịch vụ công, là tham gia vào quá trình ra các quyết sách của chính quyền nhà nước các cấp theo những cách: 1- Phản ánh vấn đề, nêu kiến nghị, yêu cầu nhằm đưa ra chủ trương chính sách thích hợp; 2- Phản biện góp ý kiến đối với việc hoạch định và thực thi quyết sách; 3- Khi chủ trương chính sách của chính quyền gây thiệt hại cho thành viên, các tổ chức này cùng với chính quyền phối hợp để giải quyết.

5. MỘT SỐ NHẬN XÉT

- Từ thực tiễn các quốc gia cho thấy, không có khuôn mẫu chung trong tương tác giữa nhà nước, thị trường và xã hội, mà ở mỗi nền kinh tế mức độ tham gia của nhà nước hay mức độ quyết định của thị trường cũng như sự tham gia của xã hội trong quá trình quản lý và phát triển kinh tế - xã hội là rất đa dạng tùy thuộc vào trình độ phát triển, quan niệm về mô hình vận hành, tập quán truyền thống văn hóa... Ngay trong bản thân mỗi nền kinh tế, trong mỗi giai đoạn phát triển khác nhau cũng đều có sự điều chỉnh trong sự can thiệp của nhà nước vào thị trường, cũng như vai trò xã hội tham gia giám sát, khắc phục khiếm khuyết của thị trường và hạn chế của nhà nước.

Thực tiễn lịch sử cũng cho thấy, sự thất bại của không ít nền kinh tế là do tuyệt đối hóa vai trò nhà nước hoặc tuyệt đối hóa vai trò thị trường hay bỏ qua vai trò xã hội. Mô hình chung có tính phổ biến hiện nay là phát triển nền kinh tế hỗn hợp mà ở đó vai trò nhà nước, vai trò thị trường và vai trò xã hội đều được phát huy, giám sát, hỗ trợ, bổ khuyết cho nhau.

- Từ kinh nghiệm thành công và thất bại của các mô hình kinh tế trong xử lý quan hệ nhà nước, thị trường và xã hội cho thấy không nên lạm dụng vai trò nhà nước. Thị trường thành công thì nhà nước không nên can thiệp, chỉ can thiệp khi nhận thấy thị trường thất bại.

- Mặc dù các tổ chức xã hội trong các quốc gia rất đa dạng, phong phú, song việc hình thành và vận động của chúng luôn phải tuân thủ chặt chẽ các quy định cụ thể của pháp luật. Bên cạnh các quy định được luật hóa, nhà nước cũng có các

NGUYÊN TẮC CÁI GÌ THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI LÀM TỐT NÊN ĐỂ CHO THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI LÀM, NHÀ NƯỚC CHỈ LÀM CÁI MÀ XÃ HỘI VÀ THỊ TRƯỜNG KHÔNG THỂ HOẶC CHƯA THỂ LÀM TỐT. ĐỒNG THỜI PHẢI THỂ CHẾ HÓA VAI TRÒ NHÀ NƯỚC, THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI LÀM CƠ SỞ CHO QUÁ TRÌNH ĐIỀU HÀNH CŨNG NHƯ KHUÔN KHỔ CHO THỊ TRƯỜNG VÀ XÃ HỘI VẬN ĐỘNG, TRONG ĐÓ TRỌNG TÂM LÀ THỂ CHẾ HÓA QUYỀN TÀI SẢN VÀ PHÂN BỐ NGUỒN LỰC.

chính sách cụ thể góp phần định hướng sự vận động và phát triển của các tổ chức xã hội hướng theo góp phần vào sự phát triển chung. Thực tiễn của các quốc gia cho thấy, cùng với nguồn lực nhà nước và thị trường, việc phát huy nguồn lực xã hội là rất quan trọng, không thể thiếu trong quá trình phát triển kinh tế - xã hội ở mỗi quốc gia. Tuy nhiên trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế hiện nay cùng với việc khai thác nguồn lực này, cần có cơ chế “lọc”, hạn chế việc lợi dụng các tổ chức xã hội.

- Nhà nước cũng như thị trường và xã hội có chức năng, vai trò của mình, song vị trí, vai trò của các thành tố này có sự thay đổi cùng với sự phát triển của nền kinh tế - xã hội và môi trường kinh doanh. Vấn đề là tùy theo năng lực nhà nước và sự phát triển của thị trường và xã hội, cũng như tùy theo quan điểm phát triển của mỗi quốc gia mà xác định, phân vai cho phù hợp. Tính phù hợp này được đo bằng hiệu quả của sự phát triển kinh tế - xã hội. Chính vì vậy, nhà nước, với tư cách chủ thể trong mối quan hệ, cần xuất phát từ mục tiêu tăng trưởng,

thực trạng năng lực nhà nước và trình độ phát triển của thị trường và xã hội mà lựa chọn sự phân vai tương xứng nhằm huy động, khai thác và sử dụng có hiệu quả các nguồn lực cho phát triển.

Nguyên tắc cái gì thị trường và xã hội làm tốt nên để cho thị trường và xã hội làm, nhà nước chỉ làm cái mà xã hội và thị trường không thể hoặc chưa thể làm tốt. Đồng thời phải thể chế hóa vai trò nhà nước, thị trường và xã hội làm cơ sở cho quá trình điều hành cũng như khuôn khổ cho thị trường và xã hội vận động, trong đó trọng tâm là thể chế hóa quyền tài sản và phân bổ nguồn lực♦

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

• PGS.TS. Vũ Văn Hà và PGS.TS. Đoàn Minh Huân (đồng chủ biên): *Mối quan hệ Nhà nước và thị trường trong điều kiện nền kinh tế thị trường định hướng XHCN: Thực trạng, vấn đề và định hướng chính sách*, NXB, CTQG ST, H.2020

• Học thuyết “nền kinh tế thị trường xã hội” và ý nghĩa đối với Việt Nam, <http://lapphap.vn/Pages/tintuc/tinchitiet.aspx?tintucid=208770>, ngày 1/8/2002

• Vũ Văn Hà: *Chế định phù hợp và hiệu quả quan hệ nhà nước, thị trường và xã hội trong quá trình phát triển nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa*, [http://hdll.vn/vi/nghien-cuu---trao-doi/%E2%80%8... ngày 23/12/2018](http://hdll.vn/vi/nghien-cuu---trao-doi/%E2%80%8...)

• Vũ Văn Hà: *Quan hệ nhà nước và thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN*, *Tạp chí Cộng sản*, 7/2018

• Vũ Văn Hà: *Các nội dung cơ bản của việc giải quyết mối quan hệ nhà nước và thị trường*, *Tạp chí Cộng sản*, 5/2019

• *The Separation between State, Market and Civil Society in Capitalism - A Cultural Political Economy Approach to Civil Society in Neoliberal Capitalism*, Lancaster University, 6th-8th September 2017